

REGULACE LICHVY

CO JE TO LICHVA?

Středověká křesťanská Evropa v dávné minulosti zakazovala půjčování peněz na úrok. Důvodem nebyl ani tak nějaký přímo uvedený zákaz v Bibli, šlo spíše o otázku etickou. Lichva byla hříchem, neboť umožňovala nespravedlivě nabývat majetek bez práce a bez ctění náboženských hodnot. Předpokládalo se, že lichváře po smrti bude čekat pobyt v pekle. Odpuštění mohl lichvář získat jen pokáním a vrácením neoprávněně nabytých peněz.

I přes církevní zákaz však půjčování peněz existovalo vždycky. Bylo dovoleno židům a cizincům. S nástupem kapitalismu Jan Kalvín povolil protestantům půjčovat peníze na přiměřený úrok. Jednotlivé státy se pak snažili finanční sektor regulovat s cílem chránit dlužníka. Soud například mohl výši úroků označit za nepřiměřenou.

Český právní řád po zkušenostech s neplatiči v 90. letech minulého století lichvu nevnímá jako nepřiměřený úrok, ale jen jako zneužívání tísně dlužníka, což se těžko dokazuje. Příslušná ustanovení zákona jsou uvedena níže:

§ 253 trestního zákona

Lichva

(1) Kdo zneužívá něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem.

(2) Odnětím svobody na šest měsíců až pět let bude pachatel potrestán, získá-li činem uvedeným v odstavci 1 značný prospěch (pozn. - nyní přes 500.000,- Kč)

Soud pak tedy zkoumá nejen výši zisku, ale také okolnosti uzavření smlouvy, zda byla vůle uzavřít smlouvu za daných podmínek svobodná, či byl člověk v tísní apod.

NÁVRHY ČSSD A KDU-ČSL NA OMEZENÍ LICHVY

ČSSD ve svém návrhu rovněž vychází z takzvané RPSN, tedy sumy všech dlužnickových plateb nad rámec jistiny. Tato sazba by pak nesměla překročit zákonem stanovený limit odvíjející se od takzvané repo sazby centrální banky (ta dnes činí 1,5%). Půjčka do 9999 korun by nesměla repo sazbu překročit o třicet procentních bodů, nad deset tisíc korun víc než o 25 procentních bodů a u úvěrů nad třicet tisíc nejvýše o dvacet procent.

Návrh poslanců KDU-ČSL pro změnu stanovuje horní hranici úrokové sazby. Ta by se odvozovala z lombardní sazby stanovované Českou národní bankou a mohla by činit jen její sedminásobek. V současné době by to tedy bylo 17,5 procenta. Lombardní sazbou jsou úročeny úvěry obchodních bank u centrální banky, které jsou jištěny cennými papíry. Pokud by jakákoliv firma včetně bank tuto hranici překročila, mohla by být podle trestního zákoníku stíhána za lichvu.

RPSN vyjadřuje míru nákladů z úvěru za období jednoho roku. Toto číslo spotřebiteli umožňuje snadno zhodnotit výhodnost nabízeného úvěru. Přesný význam zkratky RPSN je roční procentní sazba nákladů. V této sazbě jsou zahrnuty veškeré náklady související s úvěrem (např. poplatky za vedení úvěrového účtu, úroková sazba z úvěru a jiné další poplatky, které souvisí s úvěrem).

Úroková míra představuje procentní navýšení půjčené částky za určité časové období. Výše úrokové sazby z úvěru je závislá na mnoha faktorech. Jedním z těchto faktorů je základní úroková sazba centrální banky. Tedy s klesající základní úrokovou sazbou, lze předpokládat i snižování úrokových sazeb úvěrových produktů.

RPSN vyjadřuje souhrn celkových nákladů na úvěr a úroková sazba je pouze součástí RPSN.

Vliv regulace na poptávku

V souvislosti s poptávkou po úvěrech se nabízí otázka: nedojde při zavedení úrokového stropu k omezení poptávky po penězích jako takové? Neovlivní regulace trhu s penězi preference lidí tak, že začnou sami více spořit a budou se méně spoléhat na úvěry?

Tato myšlenka se zdá být na místě. Studie však ukazují, že poptávka zůstává stále stejná, bez ohledu na regulace či kulturní kontext. Zdaleka nejvyšší je pak u domácností z nízkopříjmové skupiny, kde 6 z 10 dotázaných domácností z prvních dvou příjmových decilů potvrdilo, že si alespoň občas potřebují půjčit. Tři čtvrtiny z nich považují za obtížné, či až dokonce nemožné ušetřit ekvivalent £500 (asi 20 000 Kč) na nějaké zvláštní účely. Domácnosti závislé na sociálních dávkách dokonce považují za obtížné až nemožné v případě nouze získat ekvivalent £200 – £300 (8 000 Kč – 12 000 Kč) bez půjčení si. Tyto výsledky jsou v podstatě stejné pro různé země s různými úrovněmi regulace úroku.

Dopad úrokového stropu na nabídku

Můžeme tedy s velkou mírou jistoty konstatovat, že zavedení úrokového stropu nebude mít vliv na poptávku po úvěrech. Dosavadní zjištění ukazují, že zavedení úrokového stropu povede k poklesu nabídky úvěrových produktů pro nebonitní klienty, čímž budou tito klienti poškozeni, a současně nezpůsobí žádnou změnu v poptávce po úvěrech. Navíc jsme zjistili, že nízkopříjmové skupiny obyvatel se bez půjček obejdou jen velmi těžko. V případě, že budou nízkopříjmoví klienti finančních institucí připraveni o možnost půjčit si legální cestou peníze, budou tím vlastně přinuceni obrátit se na nelegální alternativy. Stávající poskytovatelé úvěrů pro nebonitní klienty tak budou mít v zásadě tři možnosti:

1. Přeorientovat se na bonitní klientelu a produkty hlavního proudu, což však bude velmi složité, neboť v této oblasti trhu existují již dobře etablované značky. Navíc se zde často jedná o půjčování vyšších částek a důraz se přesouvá z nejnižší ceny úvěru na spolehlivost a reputaci.
2. Přesunout se do černé ekonomiky a dále poskytovat stejné produkty. Tentokrát ovšem za vyšší ceny, neboť riziko je v případě nelegálních půjček o mnoho větší.
3. Zcela opustit tuto oblast podnikání.

I pokud by došlo k úspěšnému přetransformování se všech finančních institucí na bonitní klientelu, mělo by zřejmě zavedení úrokového stropu negativní vliv na zaměstnanost ve finančním sektoru. Je tomu tak proto, že při neměnné poptávce na konkurenčním trhu produktů hlavního proudu není možné, aby se na trhu užívalo více hráčů. I kdyby tedy propouštění nepostihlo nově (v důsledku regulace) vstupující firmy, dotklo by se firem stávajících.

Změny v nabídce úvěrových produktů budou samozřejmě mít dopad i na daňové příjmy státu. Opět pouze v nereálném případě, kdy by se všechny společnosti udržely na trhu a přeorientovaly se na novou klientelu, by nedošlo k výpadku příjmů státní kasy. Může se ovšem stát, že vysoká rizikovitost některých klientů bude namísto vysokým úrokem kompenzována poskytovatelům půjčky pomocí jiných plateb, které mohou unikat zdanění.

Dopady zavedení úrokového stropu na nebonitní klienty

Při zavedení úrokového stropu v hodnotě nižší než rovnovážné dojde k nárůstu poptávky po úvěrech. Lidé vidí nižší úrokovou míru než předtím a mohou se pokusit získat půjčku. Protože však nabídka naopak klesla, dojde k jevu, který vzniká na trhu vždy, když se stanoví maximální cena – k umělému nedostatku. Spousta z těch, kteří by bývali byli dříve ochotni zaplatit vyšší úrok – třeba z důvodu, že je jejich potřeba hotovosti obzvláště palčivá, jej po zavedení úrokového stropu získat nemohou. Úvěr totiž mohl získat někdo, kdo ho ve skutečnosti tolik nepotřeboval, a tudíž nebyl ochoten za něj zaplatit dřívější rovnovážnou cenu. Využívají-li navíc nebonitní vysokorizikovní klienti produkty určené pro nízkorizikovou skupinu, což v drtivé většině případů znamená příliš vysoké úvěry, stává se, že jsou chyceni v pasti nekonečného dluhu, kdy nejsou schopni splácet zbytečně vysoké úroky plynoucí ze zbytečně vysokých půjček.

Závěry studie vypracované koncem roku 2006 pro britské Ministerstvo průmyslu a obchodu o ilegálním půjčování ve Velké Británii ukazují na jasnou souvislost existence úrokových stropů a ilegálního půjčování se všemi jeho negativními projevy. Zároveň je empiricky dokázáno, že výskyt ilegálního půjčování je v Německu a Francii, kde jsou úroky regulovány, výrazně vyšší než ve Velké Británii, která nepraktikuje žádné cenové stropy a rovněž tam neexistuje žádný zákaz půjček jednotlivcům, kteří již měli v minulosti problémy s dluhy. Naproti tomu ve Francii a Německu jsou regulace nastaveny tak, že prakticky znemožňují získat legální půjčku jedincům, kteří měli v minulosti problémy se splácením.

Mohlo by se zdát, že nakonec mezi legálními a nelegálními alternativami pro zástupce rizikových nízkopříjmových skupin není velkého rozdílu. Vztah mezi ilegálními věřiteli a dlužníky je však ve většině případů založen na zastrahování a vydírání. Věřitelé se totiž nemohou v případě špatné platební morálky dlužníka obrátit běžnou cestou na soudy, neboť půjčují za úrok vyšší, než je nejvyšší povolený.

Analýzu zpracoval Jiří Schwarz jr., výzkumný pracovník Liberálního institutu. Celou studii najdete na http://libinst.cz/etexts/PA_1_2007.pdf.